

ОШ МАМЛЕКЕТТИК УНИВЕРСИТЕТИНИН ЖАРЧЫСЫ. ФИЛОСОФИЯ.
СОЦИОЛОГИЯ. ПОЛИТОЛОГИЯ

ВЕСТНИК ОШСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА. ФИЛОСОФИЯ.
СОЦИОЛОГИЯ. ПОЛИТОЛОГИЯ

JOURNAL OF OSH STATE UNIVERSITY. PHILOSOPHY. SOCIOLOGY. POLITICAL SCIENCE

e-ISSN: 1694-8823

№ 2(6)/2025, 171-176

УДК: 7.78.08

DOI: [10.52754/16948823_2025_2\(6\)_21](https://doi.org/10.52754/16948823_2025_2(6)_21)

СОВЕТ МЕЗГИЛИНДЕ РОССИЯДА ОРКЕСТР ЖАНРЫНЫН ӨНУГҮШҮ

РАЗВИТИЕ ОРКЕСТРОВОГО ЖАНРА В РОССИИ И В СОВЕТСКИЙ ПЕРИОД

DEVELOPMENT OF THE ORCHESTRA GENRE IN RUSSIA AND IN THE SOVIET PERIOD

Тургунбаева Таңсулуу Үсөновна

Тургунбаева Таңсулуу Үсөновна

Turgunbaeva Tangsuluu Usonovna

магистрант, Ош мамлекеттик университети

магистрант, Ошский государственный университет

Master's Student, Osh State University

Ташболотова Нинакан Мырзаевна

Ташболотова Нинакан Мырзаевна

Tashbolotova Ninakan Myrzaevna

магистрант, Ош мамлекеттик университети

магистрант, Ошский государственный университет

Master's Student, Osh State University

Замирбек уулу Азимбек

Замирбек уулу Азимбек

Zamirbek uulu Azimbek

магистрант, Ош мамлекеттик университети

магистрант, Ошский государственный университет

Master's Student, Osh State University

СОВЕТ МЕЗГИЛИНДЕ РОССИЯДА ОРКЕСТР ЖАНРЫНЫН ӨНҮГҮШҮ

Аннотация

Совет доорунда кыргыз музыка искусствосу гүлдөп өнүгүшү, айрыкча бул мезгилде эл аспаптар оркестринин түзүлгөндүгү, искусство маданиятында ансамбль аткаруучулуктун жаңы көз караштары калыптанган. Ушул багытта кыргыз эл аспаптар оркестринин эң чоң ийгиликтерге жетишүүсү белгилүү орусиялык музыка агартуучулар, дирижёрлор, композиторлор П.Ф. Шубин жана Б.В. Фефермандын жетекчилиги астында өнүккөндүгү бул макалада иликтөөгө алынган.

Ачкыч сөздөр: симфониялык жанр, оркестрдик жанр, симфониетта, фортепиано, скрипка, оркестрдик фантазия, лирикалык ыр, солист, хор

Развитие оркестрового жанра в россии и в советский период

Аннотация

В статье рассматривается бурное развитие кыргызского музыкального искусства в советское время, особенно создание в этот период оркестра народных инструментов, формирование новых взглядов на ансамблевое исполнительство в художественной культуре. В этом направлении наибольших успехов кыргызский оркестр народных инструментов достиг под руководством известных русских музыкальных педагогов, дирижёров и композиторов П.Ф. Шубина и Б.В. Фефермана.

Development of the orchestra genre in russia and in the soviet period

Abstract

This article examines the rapid development of Kyrgyz musical art during the Soviet era, particularly the creation of a folk instrument orchestra during this period and the emergence of new perspectives on ensemble performance in artistic culture. In this area, the Kyrgyz folk instrument orchestra achieved its greatest success under the guidance of renowned Russian music educators, conductors, and composers P.F. Shubin and B.V. Feferman.

Ключевые слова: симфонический жанр, оркестровый жанр, симфониетта, фортепиано, скрипка, оркестровая фантазия, лирическая песня, солист, хор

Keywords: symphonic genre, orchestral genre, sinfonietta, piano, violin, orchestral fantasy, lyric song, soloist, choir

Введение

Россияда симфониялык жанрга биринчи жолу XIX к-да көңүл бурушкан. Белгилүү орус композитору М.И.Глинка (1804-1857) классикалык симфонияны жазбаса да, орус симфония мектебинин негиз салуучу деп эсептелет (М.Глинка “Камаринская” - эки орус темага негизденген симфония, 1834) “Камаринская” – орус темаларына жазылган бул чыгарма дүйнөлүк симфониялык чыгармалардын үлгүлөрүнүн биринен болуп эсептелет. Бул чыгарма орус айылынын жашоосун чагылдыруу менен бирге, элдин фантазиясынын чыгармачыл түгөнгүс байлыгын ачып бере алган. Анда Глинка орус музыкасындагы жаңы принциптерди табуу аркылуу орус элдик ырларды симфониялык чыгармачылык аркылуу иш жүзүнө ашырган [7, 179-б].

М. И. Глинканын орус оркестрдик аткаруучулук маданиятындагы принциптерин классик-композиторлор, «Могучая кучка» уюмунун мүчөлөрү Н.А.Римский-Корсаков (3 симфония, 1865-1874), А.П.Бородин (2 симфония: 2-чи «Богатырская», 1867-1876) улашкан. Глинкадан XIX кылымдын аягы, XX кылымдын башындагы муун да окуп-билим алышкан [4, 204-б]. Глинканын симфониялык жанрынын салттуулугун Римский-Корсаков өзүнүн орус элдик темаларга жазылган көптөгөн чыгармаларында көрсөтө алган. Мисалы, “Үч орус ырынын темаларына Увертюра”, Биринчи симфония, Симфониетта, Фортепиано жана оркестр үчүн концерт, “Скрипка жана оркестр үчүн Фантазия”, “Серб фантазиясы”, “Испан капричиосу” ж. б. [3, 166-б].

Симфониялык оркестрдин өркүндөп-өнүгүүсүндө эң маанилүү ролду ойногон орус классик-композитор П.И. Чайковский (6 симфония: 1866-1893) болгон. Музыка таануучу Е.М. Орлованын баасы боюнча Чайковский-симфонист жеке эле Глинканын салтын гана эмес, ошондой эле Бетховендин драмалык симфонизмин жана эрте романтиктердин, алардын ичинде эң биринчи Шуберттин лирикалык-ыр симфонизмин улантуучу катары эсептелген [5, 203-б].

П.И. Чайковскийдин симфониялары дүйнөлүк симфонизмдин эң жогорку катарында турат: алар адамдын бай сезимдеринин боёкторун терең психологиялык таасир менен баяндайт. П. Чайковский дүйнөлүк симфонизмдин тарыхый өнүгүүсүнө лирика-драмалык, лирика-трагедиялык симфонияларды жаратуу менен кирген. Б.В. Асафьевдин айтуусу боюнча XIX кылымдагы орус музыкасында симфонияны “эмоционалдык философиялык үндөр” деңгээлине Чайковский гана көтөрө алган [2, 36-б].

XIX кылымдан тартып XX к-дын башталышына чейин орус композиторлору симфониялык жанрда көп чыгармаларды жараткан. Алардын арасында С.И. Танеев, С.В. Рахманинов, А.Н. Скрябин, А.К. Глазунов, Р.М. Глиэр, ж.б. бар.

Совет мезгилиндеги атактуу композиторлор С.С.Прокофьевдин, Д.Д. Шостаковичтин, А.И. Хачатуряндын, Н.Я. Мясковскийдин, ж.б. чыгармачылыгында симфониялык оркестр дүркүрөгөн өнүгүү жолунда болду. Симфония жанры совет мезгилиндеги музыкада өтө маанилүү орунду ээлеген. Симфонизмдин бийик эрежелери өзгөчө бай жана көрүнүктүү өнүгүүгө ээ болгон. Музыка искусствосунун эң татаал формасына советтик композиторлордун бардык муундары кайрылган. Ошого байланыштуу симфониялык оркестрдин өнүгүүсү эң бийик деңгелге чыккан.

Советтик симфониянын алдыңкы катарында Д.Д. Шостакович болгон. Анын 15 симфониясында адамдын сезимдеринин тереңдиги жана сабырдуулугу, туруктуулугу (5-чи, 1937; 8-чи, 1943; 15-чи, 1971), ошол кездеги замандын орчундуу маселелери ишке ашырылган (7-чи, «Ленинградская» симфониясы, 1941) жана документке негизделген тарыхтын барактары (11-чи, «1905 год» 1957; 12-чи, «1917 год», 1961) көрсөтүлгөн. Бийик гуманисттик идеалдар караңгы күчтөргө каршы коюлган (5-бөлүмдүү 13-чү симфониясы, Е.А. Евтушенконун сөзүнө, бас, хор жана оркестр үчүн, 1962). Шостакович өзүнүн чыгармаларында симфониянын ошол кездеги ар түрдү түзүлүштөрүн өркүндөткөн жана адам баласынын үнүн катыштырган (солисттер, хор). Мисалы, Шостаковичтин 11-чи симфониясында (1969), кылдуу жана урма аспаптардын коштоосунда эки ырчы соло аткарат.

Жазуучу, журналист-публицист М. Шагинян Шостаковичтин дирижерлук ишмердүүлүгүнө төмөндөгүдөй мүнөздөмө берген: “Шостакович – оркестрлештирүү боюнча терең билими бар чебер устат. Ал, үнүн сезе билгендей эле, оркестрдин ар бир аспабын сезе билген. Д.Шостаковичтин “Бешинчи симфониясын” угуу менен, симфониянын оюн өнүктүрүүдө логикалык ирмемдер катары, аспаптардын “сүйлөп” жаткандарын жана алардын айкалышкан тембрлерин сезебиз” [8, 14-19-бб].

Бүгүнкү күндө, музыкалык аспаптардын тандалма топторуна жараша, оркестрлер ар кандай түзүлүштөрдө жана аталыштарда болушкандыгы бизге маалым. Мисалы:

- эл аспаптар оркестри;
- камералык оркестр;
- үйлөмө аспаптар оркестри;
- кылдуу аспаптар оркестри;
- симфониялык оркестр, ж.б.

Эл аспаптар оркестрине улуттук музыкалык аспаптар кирет. Эл аспаптар оркестринин түрлөрү көп. Кээ бир оркестрлер чыныгы элдик аспаптардан турат, башкаларга аспаптардын өркүндөтүлгөн түрлөрү кирет: балалайка, домра, ж.б. Мисалы, Россияда эл аспаптар оркестрлери XIX кылымдын аягында пайда болгон [1, 152-159-бб]. Ошол кезде 60-80-жылдарында орус эл аспаптар оркестрлери жана ансамблдердин негизги түрлөрү калыптанган. Алардын ичинде эң белгилүүсү:

- В.В. Андреев атындагы “Великорусский оркестр”;
- Н.И. Белобородов атындагы хроматикалык гармоникалардын Тула оркестри;
- Н.В. Кондратьевдин Владимирдеги рожок хору; ж.б.

Улуттук музыкалык аспап – бул узак убакытта элдин турмуш-тиричилигине тиешелүү, анын жашоо талаптарына жооп берген жана элдин коомдук, үй бүлөлүк турмушу менен тыгыз байланышта болгон аспап. “Великорусский оркестрдин” жетекчиси – орусия элдик аспаптардын реформатору жана негиздөөчүсү, композитор-дирижёр, балалайкада жана гармоникада (гармошка) виртуоз аткаруучусу, педагог, Россиянын патриоту Василий Васильевич Андреев. Бүт музыканттар үчүн (композитор-профессионалдар, композитор-сүйүүчүлөр, дирижерлер, аткаруучулар) В.В.Андреевдин чыгармачылык мурасы эң баалуу жана жогору турат, анткени ал эл аспаптар оркестринде болгон бүт маселе-максаттарды

белгилеп чыккан. Орус эл аспаптар оркестринин коомчулукка кылган улуттук-патриоттук жана агартуу функциясы эң маанилүү. Анын оркестр репертуарынын калыптануусуна болгон көз караштары, мамилелери азыркы күнгө чейин актуалдуу жана олуттуу. Мисалы, классикалык чыгармаларды эл аспаптар оркестрге которуу, элдик обондорду иштеп чыгуу, оркестр үчүн атайын жазылган оригиналдуу чыгармаларды аткаруу.

Октябрь революциясынан кийин элдик аспаптар оркестрлери кеңири тараган, анын концерттик уюмдарда, маданият үйлөрүндө, клубдарда түзүлгөн. Оркестрдин курамы: орус элдик аспаптар оркестрине төмөнкү аспаптар кирет:

- Үч жана төрт кылдуу домралар: пикколо, кичи (малые) саны 6—20-га чейин; альт (4—12) жана бас (3—6);

- Үйлөмө аспаптар:

Орус элдик аспаптары - свирель, жалейка, волынка, көп сандагы владимирдик чоорлор (владимирские рожки);

Европа элдик аспаптары – флейта, гобойлор;

- Баяндар (2-5): теңи – мелодияны, калгандары – бас партияларын аткарышат;

- Урма аспаптар:

Орус элдик аспаптары: бубендер, ложкалар, трещоткалар, ж.б.

Европа элдик аспаптары: литавралар, коңгуролор (колокольчики), ж.б.

Гуслилер: клавиша (клавишный) же үнү шыңгыраган (звончатый) (2);

- Балалайкалар: прима (3—6), секунда (3—4), альт (2—4), бас (1—2) жана контрабас (2—5).

Оркестрдин репертуарында орус элдик ырларынын иштетилген чыгармалары жана атайын оркестрге жазылган чыгармалар аткарылат. Учурдагы орус элдик аспаптар оркестри – Россия жана башка өлкөлөрдүн сахналарына чыккан олуттуу чыгармачыл коллективдер болуп эсептелет.

Советтик музыка таануу көптөгөн эмгектерди топтогон, аларда тигил же бул даражада Орус эл аспаптар оркестри үчүн аспаптык түзүлүш маселелери баса белгиленген: аспаптар, аспаптар боюнча окуу китептери, окуу-методикалык колдонмолор, окуу китептер, оркестрдин аткаруу тарыхы; теориялык эмгектер, монографиялар, изилдөөлөр болгон.

Ансамблдик жана оркестрдик аткаруучулук маданияты жана элдик аспаптык жекече аткаруучулук боюнча маселелер кыргыз музыка искусствосу илиминде бүгүнкү күнгө чейин толук карала элек десек болот. Кээ бир макала, китептерде совет мезгилинен баштап кыргыз композиторлору жөнүндө материалдар чыга баштаган. Анда авторлордун кыскача чыгармачылыгы жөнүндө сөз болуп, алардын композиторлук стили, оркестрге жасаган көз караштары, драматургия жана стили жөнүндө бир топ эмгектер чыккан. Алардын арасында классик композиторлордун опера, симфония, вокалдык, фортепиано, оркестр, хор ж.б. жанрларда жараткан чыгармалар жөнүндө да бир кыйла китептер жарык көргөн. Бирок жеке оркестр маселелерине (симфониялык, камералык, эл аспаптар оркестр ж.б.) арналган эмгектер аз эле эмес, жокко эсе деп айтсак да болот.

Пайдаланган адабияттар:

1. Алагушев, Б. Т. Кыргыз музыкасынын тарыхынан [Текст]: окуу китеби / Б. Алагушев, Ш. Койгелдиева, Ш. Турдумамбетов. – Фрунзе: Мектеп, 1989. – 176 б.
2. Давлятова, Г., Асилбек уулу, А., Аскаралиев, А. (2024). Причина диалектической связи музыки с великим философом И. Кантом. *Вестник Ошского государственного университета. Философия. Социология. Политология*, (2(4), 13–18. [https://doi.org/10.52754/16948823_2024_2\(4\)_3](https://doi.org/10.52754/16948823_2024_2(4)_3)
3. Друскин, М. История зарубежной музыки [Текст] / М. Друскин. – Изд. 6-ое. – М.: Музыка, 1983. – Вып. 4. – 528 с.
4. Кайбылдаев, А. Күү баяны [Текст]: иликтөөлөр, ойлор, пикирлер / А. Кайбылдаев. – Бишкек: [б-сыз], 2000. – 830 б.
5. Музыкальная литература [Текст]: пособие для теорет. отд-ний музык. училищ / И. А. Гивенталь, Л. Д. Гингольд, К. В. Глюк [и др.]. – М.: Музыка, 1984. – Вып. 2: Глюк, Гайдн, Моцарт. – 480 с.
6. Музыкальные культуры народов. Традиции и современность [Текст]: VII Междунар. муз. конгр. 6-9 окт. 1971 г. Москва / ред.-сост. Г. Шнеерсон; Нац. муз. ком. СССР. – М.: Сов. композитор, 1973. – 374 с.
7. Русская музыкальная литература [Текст]: учеб. пособие для муз. училищ / общ. ред. Э. Л. Фрид. – 5-е изд. – Л.: Музыка, 1974. – 269 с.
8. Сенченко, А. Д. П. Ф. Шубин: очерк о жизни [Текст] / А. Д. Сенченко. – Фрунзе: Кыргызстан, 1979. – 27 с.
9. Уметалиева, Ч. Темиркул кызы. Балет-оратория “Материнское поле К. Молдобасанова” [Текст]: к 90-летию Чынгыза Айтматова: К 90-летию Калыя Молдобасанова / Ч. Уметалиева Темиркул кызы. – Бишкек: Илим, 2019. – 242 с.